

Vliegende duinbloemen

Chris van Swaay & Michiel Wallis de Vries, De Vlinderstichting

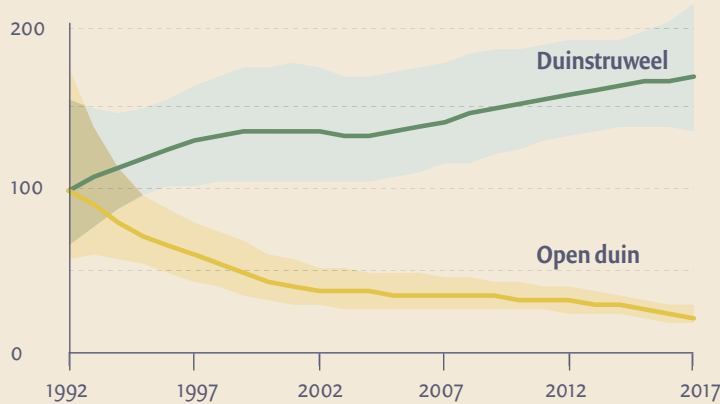
Het blijft een prachtig gezicht als je in het open duin een groepje distels vol duinparelmoervlinders tegenkomt. Of ziet hoe het vrouwtje van de kleine parelmoervlinder eitjes afzet op duinviooltjes op een verstoven duin. Toch zijn dit soort tafereeltjes er steeds minder, want veel van deze typische duinvlinderpopulaties gaan achteruit. De oorzaken kunnen verschillen van plek tot plek, maar kunnen worden samengevat onder de termen 'vergrassing' en 'verstruweling'.

Trends worden inzichtelijk als we twee groepen van vlindersoorten bekijken: de 'echte' duinvlinders en de 'struweelvlinders'. De duinvlinders zijn soorten die we traditioneel kennen uit het open duin, zoals duinparelmoervlinder, kleine parelmoervlinder en kommavlinde. De struweelvlinders houden juist van bomen en struiken. Denk aan het bont zandoogje, de bruine eikenpage en het koevinkje. Volgens dezelfde methode die gebruikt wordt voor het volgen van de biodiversiteit in Nederland (zie de sinds 2015 door het Wereld Natuur Fonds uitgegeven 'Living Planet Reports'), kunnen we groepen van vlinders in de duinen samennemen, en kijken hoe het met ze gaat. In de grafiek zijn voor de duinvlinders de volgende soorten meege-

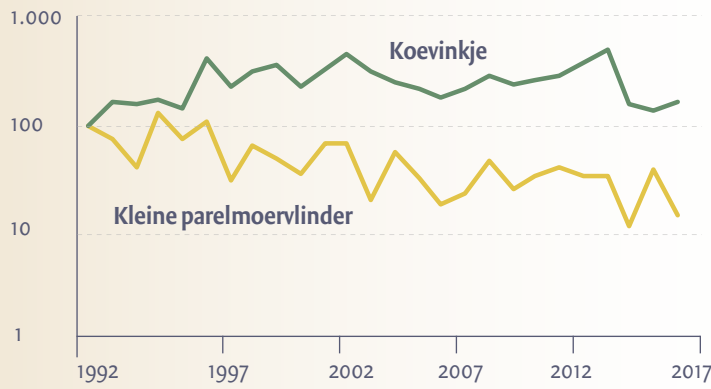
nomen: aardbeivlinder, bruin blauwtje, duinparelmoervlinder, groentje, grote parelmoervlinder, heivlinder, kleine parelmoervlinder en kommavlinde. Bij de struweelvlinders gaat het om bont zandoogje, boomblauwtje, bruine eikenpage, citroenvlinder, eikenpage, groot dikkopje, groot koolwitje, klein geaderd witje, koevinkje en oranjetipje.

Wat toont de grafiek? Vanaf begin jaren 90 is er een flinke daling van het aantal vlindersoorten van open duinen te zien. Er is ruwweg 20% van de duinvlinders over: een achteruitgang van 80%. Heel anders is het de struweelvlinders vergaan: die laten een toename van 75% zien. En dat leidt tot een duidelijk andere duinvlinderfauna: in de open dungebieden verdwenen de duinvlinders, en in de gebieden waar struweel opkwam, kwamen struweelvlinders.

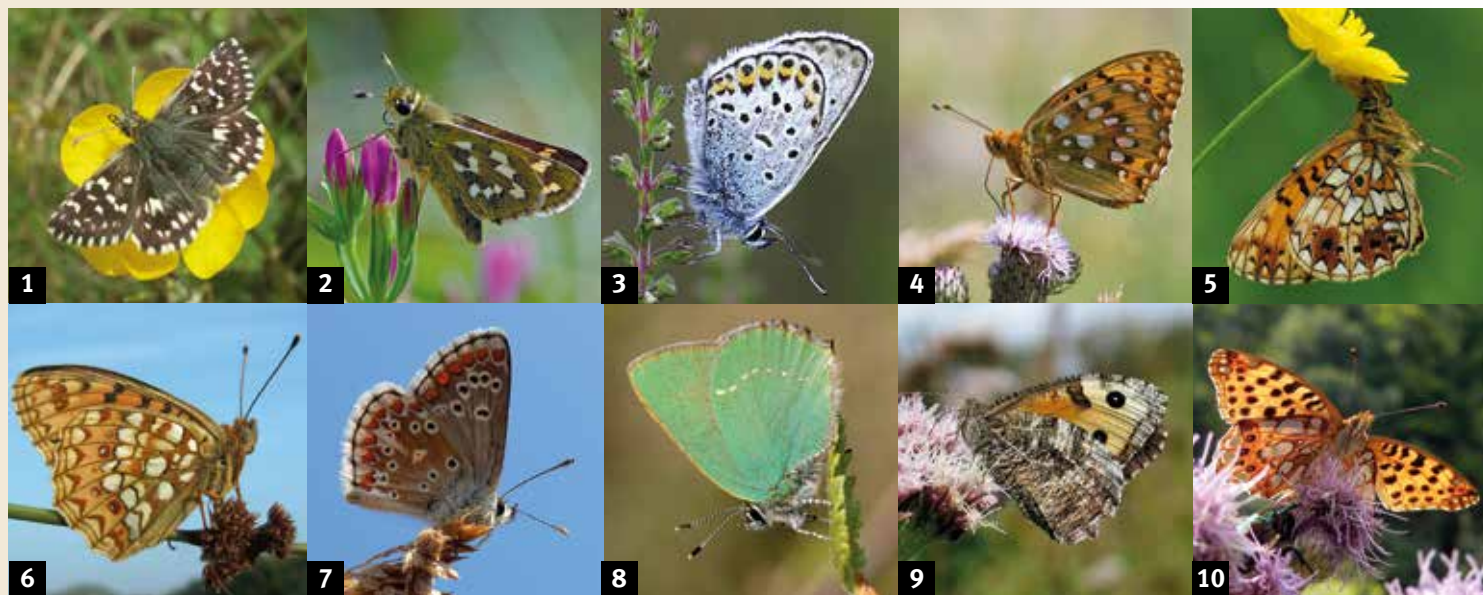
In het oorspronkelijke duinlandschap waren open plekken voor kleine parelmoervlinders volop aanwezig. Maar met het vastleggen van de duinen met onder andere helm werden die plekken steeds schaarser. Recent heeft de kleine parelmoervlinder te lijden onder de stikstofdepositie, waardoor de resterende open plekken steeds sneller dichtgroeien. Het dalende bloemenaanbod speelt ook de eileggende vrouwtjes parten.

Talrijkheid van vlindersoorten van open duinen en opgaande struwelen. De lijn geeft de gemiddelde trend, met een startwaarde van 100% in 1992. De gekleurde zone eromheen geeft de onzekerheid. Voor duinvlinders gaat het om acht soorten, voor struweelsoorten om tien soorten. Bron: NEM (De Vlinderstichting, CBS)

Twee typische voorbeelden van duinvlinders en struweelvlinders: de kleine parelmoervlinder en het koevinkje. De kleine parelmoervlinder houdt vooral van open zand met duinviooltjes. De rups van het koevinkje eet vooral gras, en dan het liefst in de beschaduwing van struiken. Bron: NEM (De Vlinderstichting, CBS)

Duinsoorten zie linkerpagina; soorten van struwelen: hierboven.

Dertig jaar geleden kwam het koevinkje alleen heel lokaal in de duinen voor, op Terschelling, bij Haarlem en in de delta. Vooral in Zuid-Holland heeft hij zich flink uitgebreid, en kan er nu soms zelfs ronduit talrijk zijn. Maar eigenlijk zouden we liever kleine parelmoervlinders zien, waar nu de koevinkjes rondartelen.

Klimaat, stikstof en beheer

De vliedergemeenschap in onze duinen verandert, de duinen worden stilaan minder bijzonder: de karakteristieke duinsoorten gaan achteruit, de in de rest van het land veel gewonere struweelsoorten nemen juist toe. Vooral in de Noord-Hollandse duinen leidt dit tot steeds minder vlinders. In de Zuid-Hollandse duinen, waar struweel toch al veel meer voorkomt, zie je steeds meer vlinders en ruikt na het koevinkje ook het oranje zandoogje op. Het opnieuw verschijnen van de keizersmantel (zie verder pag. 157) past ook in dit beeld. Op de Wadden zijn de duinen van oudsher dynamischer en lijken de duinsoorten zich beter te handhaven, maar de grote parelmoervlinder laat er toch een sterke achteruitgang zien.

Drijvende krachten achter dit verschijnsel zijn behalve het lokale beheer, de klimaatopwarming en de stikstofdepositie vanuit landbouw, verkeer en industrie. Opwarming leidt ertoe dat zuidelijke soorten, die vaak voorkomen in halfopen landschappen met struweel, zoals het bont zandoogje of gehakelde aurelia, steeds verder naar het noorden kunnen oprukken. In de duinen vinden ze een prachtig landschap met veel bosjes, en met een heerlijk warm microklimaat.

Tegelijkertijd leidt de stikstofdepositie tot een steeds sneller dichtgroeien van het openduinlandschap. Het open zand wordt steeds sneller vastgelegd door mossen en kostmossen, gevolgd door gras en uiteindelijk de eerste struiken. Daarbij komt nog de achteruitgang van konijnen ten opzichte van vijftig jaar geleden - en zo wordt het landschap steeds ongeschikter voor vlinders van het open duin. Door actief herstelbeheer (verwijderen van struweel, instellen van begrazing, en bevorderen van verstuing) is er wat aan te doen. Uitgezette damherten zijn daarbij in de Amsterdamse Waterleidingduinen niet de oplossing gebleken omdat ze in hoge dichtheden de vegetatie zo kort begrazen, dat zowel het nectaraanbod als veel

waardplanten verdwijnen, terwijl ze aan de andere kant niet in staat zijn om de kleinschalige dynamiek van konijneninvloed te vervangen. Maar elders worden met een combinatie van herstel van stuifkuilen, bestrijding van Amerikaanse vogelkers en extensieve begrazing (weinig koeien per hectare) wel goede resultaten geboekt. Daardoor is het duinlandschap na een periode van dichtgroeien in de decennia na de oorlog in bijvoorbeeld Meijndel en het Noord-Hollands Duinreservaat weer een stuk gevarieerder geworden. Door monitoring kan ook worden geleerd wanneer het wenselijk is om het beheer bij te sturen, bijvoorbeeld door aanpassing van de veebezetting. De bovengenoemde afname van de vlinderstand bij de toenemende aantallen damherten is daarvan een goed voorbeeld (zie verder pag. 168). Door afschot van een deel van de damherten zal het Vlindermeetnet de komende jaren wellicht het herstel van de vlinderstand kunnen laten zien.

Struweelsoorten (boven)

1. Eikenpage	<i>Favonius quercus</i>
2. Bruine eikenpage (pag. 157)	<i>Satyrus ilicis</i>
3. Bont zandoogje	<i>Pararge aegeria</i>
4. Boomblauwtje	<i>Celastrina argiolus</i>
5. Citroenvlinder	<i>Gonepteryx rhamni</i>
6. Groot dikkopje	<i>Ochlodes sylvanus</i>
7. Groot koolwitje	<i>Pieris brassicae</i>
8. Klein geaderd witje	<i>Pieris napi</i>
9. Koevinkje	<i>Aphantopus hyperantus</i>
10. Oranjetipje	<i>Anthocharis cardamines</i>

Duinsoorten (linkerpagina)

1. Aardbeivlinder (pag. 151 en 222)	<i>Pyrgus malvae</i>
2. Kommavlinder (pag. 151)	<i>Hesperia comma</i>
3. Heideblauwtje (pag. 197)	<i>Plebejus argus</i>
4. Grote parelmoervlinder (pag. 197)	<i>Argynnis aglaja</i>
5. Zilveren maan (pag. 211)	<i>Boloria selene</i>
6. Duinparelmoervlinder (pag. 197)	<i>Argynnis niobe</i>
7. Bruin blauwtje	<i>Aricia agestis</i>
8. Groentje	<i>Callophrys rubi</i>
9. Heivlinder	<i>Hipparchia semele</i>
10. Kleine parelmoervlinder	<i>Issoria lathonia</i>